

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ
της 23ης Οκτωβρίου 1997 *

Στην υπόθεση C-158/94,

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τους Richard B. Wainwright, κύριο νομικό σύμβουλο, και Antonio Aresu, μέλος της Νομικής Υπηρεσίας, με αντίκλητο στο Λουξεμβούργο τον Carlos Gómez de la Cruz, μέλος της ίδιας υπηρεσίας, Centre Wagner, Kirchberg,

προσφεύγουσα,

υποστηριζόμενη από το

Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και Βόρειας Ιρλανδίας, εκπροσωπούμενο από τη Lindsey Nicoll, του Treasury Solicitor's Department, επικουρούμενη από τον David Anderson, barrister, με τόπο επιδόσεων στο Λουξεμβούργο την Πρεσβεία του Ηνωμένου Βασιλείου, 14, boulevard Roosevelt,

παρεμβαίνον,

κατά

Ιταλικής Δημοκρατίας, εκπροσωπούμενης από τον καθηγητή Umberto Leanza, προϊστάμενο της υπηρεσίας διπλωματικών διαφορών του Υπουργείου Εξωτερικών, επικουρούμενο από τον Ivo M. Braguglia, avvocato dello Stato, με τόπο επιδόσεων στο Λουξεμβούργο την Πρεσβεία της Ιταλίας, 5, rue Marie-Adélaïde,

καθής,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

υποστηριζομένης από

τη **Γαλλική Δημοκρατία**, εκπροσωπούμενη από την Catherine de Salins, υποδιευθύντρια στη διεύθυνση νομικών υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών, και τον Jean-Marc Belorgey, chargé de mission στην ίδια διεύθυνση, με τόπο επιδόσεων στο Λουξεμβούργο την Πρεσβεία της Γαλλίας, 8 B, boulevard Joseph II,

την **Ιρλανδία**, εκπροσωπούμενη από τον Michael A. Buckley, Chief State Solicitor, επικουρούμενο από τον John D. Cooke, SC, και την Jennifer Payne, barrister, με τόπο επιδόσεων στο Λουξεμβούργο την Πρεσβεία της Ιρλανδίας, 28, route d'Arlon,

παρεμβαίνουσες,

που έχει ως αντικείμενο αίτημα να αναγνωρισθεί ότι η Ιταλική Δημοκρατία, θεσπίζοντας και διατηρώντας, έναντι των άλλων κρατών μελών, στο πλαίσιο εθνικού μονοπωλίου εμπορικού χαρακτήρα, αποκλειστικά δικαιώματα εισαγωγής και εξαγωγής στον τομέα του ηλεκτρικού ρεύματος, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τα άρθρα 30, 34 και 37 της Συνθήκης ΕΚ,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

συγκείμενο από τους G. C. Rodríguez Iglesias, Πρόεδρο, C. Gulmann, H. Ragnemalm και M. Wathelet, προέδρους τμήματος, G. F. Mancini, J. C. Moitinho de Almeida, P. J. G. Kapteyn, J. L. Murray, D. A. O. Edward (εισηγητή), J.-P. Puissochet, G. Hirsch, P. Jann και L. Sevón, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: Γ. Κοσμάς
γραμματείς: Η. von Holstein, βοηθός γραμματέας,
D. Loutermann-Hubeau, κύρια υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις αγορεύσεις των διαδίκων κατά τη συνεδρίαση της 7ης Μαΐου 1996, κατά τη διάρκεια της οποίας η Επιτροπή εκπροσωπήθηκε από τους Richard B. Wainwright και Antonio Aresu, το Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και Βόρειας Ιρλανδίας από τον Nicholas Green, barrister, η Ιταλική Δημοκρατία από τον Ivo M. Braguglia, η Γαλλική Δημοκρατία από τους Marc Perrin de Brichambaut, προϊστάμενο στη διεύθυνση νομικών υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών, και Jean-Marc Belorgey, και η Ιρλανδία από τον Paul Gallagher, SC, και την Jennifer Payne,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 26ης Νοεμβρίου 1996,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Με δικόγραφο που κατέθεσε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 14 Ιουνίου 1994, η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων άσκησε, δυνάμει του άρθρου 169 της Συνθήκης ΕΚ, προσφυγή με την οποία ζητεί να αναγνωρισθεί ότι η Ιταλική Δημοκρατία, θεσπίζοντας και διατηρώντας, έναντι των άλλων κρατών μελών, στο πλαίσιο εθνικού μονοπωλίου εμπορικού χαρακτήρα, αποκλειστικά δικαιώματα εισαγωγής και εξαγωγής στον τομέα του ηλεκτρικού ρεύματος, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τα άρθρα 30, 34 και 37 της Συνθήκης ΕΚ.

2 Στην Ιταλία, ο νόμος 1643 της 6ης Δεκεμβρίου 1962 (*GURI* αριθ. 316 της 12ης Δεκεμβρίου 1962) εθνικοποίησε τον τομέα της ηλεκτρικής ενέργειας δημιουρ-

γώντας την *Ente nazionale per l'energia elettrica* (στο εξής: ENEL) και μεταβιβάζοντας σ' αυτήν τις βιομηχανικές επιχειρήσεις που ασκούσαν τις δραστηριότητές τους στον τομέα της ηλεκτρικής ενέργειας. Ειδικότερα, το άρθρο 1, πρώτο εδάφιο, του νόμου αναθέτει στην ENEL την αποστολή να ασκεί εντός της εθνικής επικράτειας τις δραστηριότητες παραγωγής, εισαγωγής και εξαγωγής, μεταφοράς, μετατροπής, διανομής και πώλησεως ηλεκτρικού ρεύματος οποιασδήποτε προελεύσεως.

- 3 Τα δικαιώματα της ENEL καθορίστηκαν με το νομοθετικό διάταγμα 342 της 18ης Μαρτίου 1965 (*GURI* αριθ. 104 της 26ης Απριλίου 1965), του οποίου το άρθρο 20 απαγορεύει ρητώς σε επιχειρήσεις πλην της ENEL να πραγματοποιούν εισαγωγές, εξαγωγές και εμπορία ηλεκτρικού ρεύματος καθώς και μεταφορές για λογαριασμό τρίτων.
- 4 Εξάλλου, δυνάμει των άρθρων 133 επ. του ενιαίου κειμένου αριθ. 1755, της 11ης Δεκεμβρίου 1933, περί υδάτων και ηλεκτρικών εγκαταστάσεων, όπως τροποποιήθηκε με τους νόμους 127 της 26ης Ιανουαρίου 1942 και 606 της 19ης Ιουλίου 1959, για την εισαγωγή και εξαγωγή ηλεκτρικού ρεύματος απαιτείται η χορήγηση αδείας από το Υπουργείο Δημοσίων Έργων. Από τη δικογραφία προκύπτει ότι, δυνάμει της ισχύουσας αδείας, λήγουσας στις 31 Δεκεμβρίου 1997, η ENEL μπορεί να εισάγει ή να εξάγει από ή προς όμορες της Ιταλίας ευρωπαϊκές χώρες μέχρι 30 000 TWh (*térawattheure* = 1 δισεκατομμύριο kWh) ετησίως, με περιθώριο ανοχής + 20 %.
- 5 Κρίνοντας ότι η ιταλική νομοθεσία, όπως περιγράφεται ανωτέρω, παρείχε αποκλειστικά δικαιώματα εισαγωγής και εξαγωγής ηλεκτρικού ρεύματος στο κράτος, το οποίο τα ασκούσε μέσω της ENEL, και ως εκ τούτου αντέκειτο προς τα άρθρα 30, 34 και 37 της Συνθήκης, η Επιτροπή, με έγγραφο της 9ης Αυγούστου 1991 και σύμφωνα με το άρθρο 169 της Συνθήκης, όχλησε την Ιταλική Κυβέρνηση ζητώντας να της υποβάλει τις παρατηρήσεις της επί της προσαπτομένης παραβάσεως εντός προθεσμίας δύο μηνών.
- 6 Με έγγραφο της 5ης Νοεμβρίου 1991, η Ιταλική Κυβέρνηση αμφισβήτησε την ύπαρξη παραβάσεως και υποστήριξε ιδίως ότι η διατήρηση των αποκλειστικών δικαιωμάτων εισαγωγής και εξαγωγής της ENEL δικαιολογείται βάσει των άρθρων 36 και 90, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΚ.

- 7 Στις 26 Νοεμβρίου 1992, η Επιτροπή έστειλε στην Ιταλική Δημοκρατία αιτιολογημένη γνώμη, με την οποία απέρριψε τα επιχειρήματα της Ιταλικής Κυβερνήσεως και υποστήριξε ιδίως ότι οι προβλεπόμενες στα άρθρα 36 και 90, παράγραφος 2, της Συνθήκης εξαιρέσεις δεν ίσχυαν στη συγκεκριμένη περίπτωση.
- 8 Επειδή η Ιταλική Κυβέρνηση ενέμεινε, με έγγραφο της 6ης Οκτωβρίου 1993, στη θέση της, η Επιτροπή άσκησε την παρούσα προσφυγή.
- 9 Με δύο διατάξεις της 18ης Ιανουαρίου 1995, ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου επέτρεψε στη Γαλλική Δημοκρατία και την Ιρλανδία να παρέμβουν υπέρ της Ιταλικής Δημοκρατίας· με διάταξη της ίδιας ημέρας, επέτρεψε στο Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και Βόρειας Ιρλανδίας να παρέμβει υπέρ της Επιτροπής.

Ως προς το αν συμβιβάζονται τα αποκλειστικά δικαιώματα εισαγωγής και εξαγωγής προς τα άρθρα 30, 34 και 37 της Συνθήκης

- 10 Η Επιτροπή επισημαίνει ότι η ύπαρξη εθνικού μονοπωλίου εισαγωγής της ENEL εμποδίζει, αφενός, τους παραγωγούς άλλων κρατών μελών να πωλούν την παραγωγή τους εντός της ιταλικής επικράτειας σε άλλους πελάτες πλην του μονοπωλίου αυτού και, αφετέρου, τους ευρισκομένους εντός της ιταλικής επικράτειας πιθανούς πελάτες να επιλέγουν ελεύθερα τις πηγές εφοδιασμού τους σε ηλεκτρικό ρεύμα από άλλα κράτη μέλη.
- 11 Επομένως, τα αποκλειστικά δικαιώματα εισαγωγής της ENEL είναι ικανά να περιορίσουν το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και, ως μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εισαγωγών, αντίκεινται προς το άρθρο 30 της Συνθήκης. Τα δικαιώματα αυτά συνιστούν συγ-

χρόνως δυσμενή διάκριση κατά την έννοια του άρθρου 37 της Συνθήκης όχι μόνον έναντι των εγκατεστημένων σε άλλα κράτη μέλη εξαγωγέων, αλλά και έναντι των εγκατεστημένων στο εν λόγω κράτος μέλος καταναλωτών.

- 12 Η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι οι ίδιες σκέψεις ισχύουν, τηρουμένων των αναλογιών, και ως προς τα αποκλειστικά δικαιώματα εξαγωγής της ENEL. Είναι φυσικό ο κάτοχος τέτοιων δικαιωμάτων να έχει την τάση να κατευθύνει την εγχώρια παραγωγή προς την εγχώρια αγορά, εις βάρος της προερχομένης από άλλα κράτη ζήτησεως, οπότε πρέπει να θεωρείται ότι τα δικαιώματα αυτά εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις κατά την έννοια των άρθρων 34 και 37 της Συνθήκης.
- 13 Προτού εξεταστούν τα επιχειρήματα αυτά, πρέπει να διαπιστωθεί αν, όπως ισχυρίζεται η Ιταλική Κυβέρνηση, το ηλεκτρικό ρεύμα συνιστά «εμπορεύμα» κατά την έννοια της Συνθήκης και επομένως εμπίπτει στις διατάξεις της περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων.

Ως προς τον χαρακτηρισμό του ηλεκτρικού ρεύματος ως «εμπορεύματος» υπό την έννοια της Συνθήκης

- 14 Η Ιταλική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι το ηλεκτρικό ρεύμα παρουσιάζει εντονότερες ομοιότητες με την κατηγορία των «υπηρεσιών» παρά με εκείνη των «εμπορευμάτων» και επομένως δεν εμπίπτει στο ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής των άρθρων 30 έως 37 της Συνθήκης. Υπογραμμίζει ότι το ηλεκτρικό ρεύμα είναι άυλο, δεν μπορεί να αποθηκευθεί και δεν έχει αυτοτελή οικονομική ύπαρξη, δεδομένου ότι ουδέποτε χρησιμοποιείται αυτό καθαυτό, αλλά μόνο λόγω των ενδεχομένων εφαρμογών του. Ειδικότερα, τόσο η εισαγωγή όσο και η εξαγωγή του είναι απλές πράξεις διαχείρισεως του ηλεκτρικού δικτύου οι οποίες, ως εκ της φύσεώς τους, εμπίπτουν στην κατηγορία των «υπηρεσιών».

- 15 Η Ιταλική Κυβέρνηση ισχυρίζεται επιπλέον ότι, ακόμη και αν το ηλεκτρικό ρεύμα αποτελεί εμπόρευμα υπό την έννοια της Συνθήκης, από τις αποφάσεις της 24ης Μαρτίου 1994, C-275/92, Schindler (Συλλογή 1994, σ. I-1039), και της 18ης Ιουνίου 1991, C-260/89, ERT (Συλλογή 1991, σ. I-2925), προκύπτει ότι η εισαγωγή και η εξαγωγή εμπορεύματος με μοναδικό σκοπό την παροχή υπηρεσιών εμπεριέχονται στις υπηρεσίες αυτές καθαυτές και, ως εκ τούτου, δεν εμπíπτουν στο πεδίο εφαρμογής των κανόνων που διέπουν την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων.
- 16 Με τις αποφάσεις αυτές, το Δικαστήριο αποφάνθηκε, αφενός, ότι η εισαγωγή διαφημιστικών εντύπων και λαχείων σε κράτος μέλος προκειμένου να καταστεί δυνατή η συμμετοχή των κατοίκων αυτού του κράτους μέλους σε οργανωμένη σε άλλο κράτος μέλος λαχειοφόρο αγορά συνδέεται με δραστηριότητα παροχής «υπηρεσιών», υπό την έννοια του άρθρου 60 της Συνθήκης ΕΚ, και εμπίπτει, επομένως, στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 59 της Συνθήκης ΕΚ (σημείο 1 του διατακτικού της προμνησθείσας αποφάσεως Schindler) και, αφετέρου, ότι η παραχώρηση σε μία μόνον επιχείρηση αποκλειστικών δικαιωμάτων μεταδόσεως τηλεοπτικών μηνυμάτων και η προς τούτο παραχώρηση αποκλειστικού προνομίου εισαγωγής, εκμισθώσεως ή διανομής των υλικών και προϊόντων που είναι αναγκαία για τη μετάδοσή τους δεν συνιστούν, αυτές καθαυτές, μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικό περιορισμό, υπό την έννοια του άρθρου 30 της Συνθήκης (σκέψη 15 της προμνησθείσας αποφάσεως ERT).
- 17 Πάντως, πρέπει να υπομνηστεί ότι, με την απόφαση της 27ης Απριλίου 1994, C-393/92, Almelo κ.λπ. (Συλλογή 1994, σ. I-1477, σκέψη 28), το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι δεν αμφισβητείται στο κοινοτικό δίκαιο, ούτε εξάλλου στα εθνικά δίκαια, ότι το ηλεκτρικό ρεύμα συνιστά εμπόρευμα κατά την έννοια του άρθρου 30 της Συνθήκης. Ειδικότερα, το Δικαστήριο επισήμανε ότι το ηλεκτρικό ρεύμα θεωρείται εμπόρευμα σύμφωνα με τη δασμολογική ονοματολογία της Κοινότητας (κωδικός ΣΟ 27.16) και έχει ήδη αναγνωρίσει, με την απόφαση της 15ης Απριλίου 1964, 6/64, Costa (Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 1191), ότι το ηλεκτρικό ρεύμα μπορεί να υπαχθεί στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 37 της Συνθήκης.
- 18 Με την προμνησθείσα απόφαση Schindler, το Δικαστήριο επισήμανε ρητά, στη σκέψη 22, ότι η εισαγωγή και η διανομή των εντύπων και λαχείων τα οποία είναι αναγκαία για τη διοργάνωση λαχειοφόρου αγοράς δεν αποτελούν αυτοσκοπό, αλλ' αποβλέπουν απλώς στο να καταστήσουν δυνατή τη συμμετοχή στη λαχειοφόρο αγορά των κατοίκων των κρατών μελών στα οποία τα έντυπα και τα αντικείμενα αυτά εισάγονται και διανέμονται. Επομένως, η

απόφαση Schindler δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε περίπτωση, όπως η προκειμένη, στην οποία οι αναγκαίες υπηρεσίες για την εισαγωγή ή την εξαγωγή ηλεκτρικού ρεύματος και για τη μεταφορά ή τη διανομή του συνιστούν μόνον τα μέσα παροχής στον καταναλωτή ενός εμπορεύματος υπό την έννοια της Συνθήκης.

- 19 Εξάλλου, το Δικαστήριο με την προμνησθείσα απόφαση ERT (σκέψη 18) αποφάνθηκε ότι η παραχώρηση σε μονοπώλιο υπηρεσιών στον τηλεοπτικό τομέα του αποκλειστικού προνομίου να εισάγει, να εκμισθώνει ή να διανέμει υλικά και προϊόντα αναγκαία για τη μετάδοση τηλεοπτικών μηνυμάτων δεν συνιστά μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικό περιορισμό, υπό την έννοια του άρθρου 30 της Συνθήκης, εφόσον δεν προκύπτει εντεύθεν δυσμενής διάκριση μεταξύ εγχωρίων και εισαγομένων προϊόντων εις βάρος των δεύτερων. Υπ' αυτές τις συνθήκες, σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να συναχθεί από την απόφαση αυτή ότι η εισαγωγή και η εξαγωγή του εν λόγω υλικού δεν εμπόουν στο πεδίο εφαρμογής των κανόνων της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων.
- 20 Επομένως, πρέπει να εξεταστεί αν συμβιβάζονται τα επίδικα εν προκειμένω αποκλειστικά δικαιώματα εισαγωγής και εξαγωγής ηλεκτρικού ρεύματος προς τους προαναφερθέντες κανόνες, μεταξύ των οποίων το άρθρο 37.

Ως προς το άρθρο 37 της Συνθήκης

- 21 Σύμφωνα με το άρθρο 37, παράγραφος 1, τα κράτη μέλη διαρρυθμίζουν προοδευτικώς τα κρατικά μονοπώλια εμπορικού χαρακτήρα κατά τρόπον ώστε με τη λήξη της μεταβατικής περιόδου να αποκλείεται, ως προς τους όρους εφοδιασμού και διαθέσεως, οποιαδήποτε διάκριση μεταξύ των υπηκόων των κρατών μελών. Η υποχρέωση αυτή ισχύει για κάθε οργανισμό με τον οποίο το κράτος μέλος, νομικά ή πραγματικά, ελέγχει, διευθύνει ή επηρεάζει αισθητά, άμεσα ή έμμεσα, τις εισαγωγές ή τις εξαγωγές μεταξύ των κρατών μελών και εφαρμόζεται επίσης και επί των κατά παραχώρηση κρα-

τικών μονοπωλίων. Εξάλλου, το άρθρο 37, παράγραφος 2, επιβάλλει στα κράτη μέλη να μη λαμβάνουν ιδίως νέα μέτρα αντίθετα προς τις αρχές της παραγράφου 1.

- 22 Επομένως, χωρίς να απαιτεί την κατάργηση των εν λόγω μονοπωλίων, η διάταξη αυτή επιβάλλει επιτακτικά τη διαρρύθμισή τους έτσι ώστε να διασφαλίζεται η πλήρης εξάλειψη των δυσμενών διακρίσεων κατά τη λήξη της μεταβατικής περιόδου (απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 1976, 59/75, Manghera κ.λπ., Συλλογή τόμος 1976, σ. 27, σκέψη 5). Επιπλέον, ήδη πριν από τη λήξη της μεταβατικής περιόδου, η διάταξη αυτή απαγόρευε στα κράτη μέλη να εισάγουν νέες δυσμενείς διακρίσεις του ίδιου τύπου με τις προβλεπόμενες στην παράγραφο 1.
- 23 Όπως έχει ήδη διαπιστώσει το Δικαστήριο με τις αποφάσεις του Manghera κ.λπ., όπ.π. (σκέψη 12), και της 13ης Δεκεμβρίου 1990, C-347/88, Επιτροπή κατά Ελλάδος (Συλλογή 1990, σ. I-4747, σκέψη 44), τα αποκλειστικά δικαιώματα εισαγωγής συνεπάγονται, έναντι των εγκατεστημένων σε άλλα κράτη μέλη εξαγωγέων, δυσμενή διάκριση η οποία απαγορεύεται από το άρθρο 37, παράγραφος 1. Συγκεκριμένα, τέτοια δικαιώματα είναι ικανά να επηρεάσουν άμεσα τους όρους διαθέσεως των προϊόντων μόνον των επιχειρηματιών ή πωλητών των άλλων κρατών μελών.
- 24 Ομοίως, τα αποκλειστικά δικαιώματα εξαγωγής συνεπάγονται, ως εκ της φύσεώς τους, δυσμενή διάκριση έναντι των εγκατεστημένων σε άλλα κράτη μέλη εισαγωγέων, καθόσον η αποκλειστικότητα αυτή επηρεάζει μόνον τους όρους εφοδιασμού των επιχειρηματιών ή καταναλωτών των άλλων κρατών μελών.
- 25 Εξάλλου, επιβάλλεται η διαπίστωση, όπως έπραξε και η Επιτροπή, ότι η ENEL, η οποία είναι επιφορτισμένη από τον νόμο να ασκεί εντός της εθνικής επικράτειας όχι μόνον τις δραστηριότητες παραγωγής, εισαγωγής και εξαγωγής, μεταφοράς και μετατροπής, αλλά και τις δραστηριότητες διανομής και πώλησεως ηλεκτρικού ρεύματος, επιφυλάσσει την υπάρχουσα εγχώρια παραγωγή κατά προτεραιότητα στους ευρισκομένους επί του ιταλικού εδάφους καταναλωτές. Από αυτό συνάγεται ότι τα αποκλειστικά δικαιώματα εξαγωγής της ENEL έχουν, αν όχι ως αντικείμενο, τουλάχιστον ως αποτέλεσμα να περιορίζουν ειδικά τη ροή των εξαγωγών και να καθιερώνουν κατ' αυτόν τον τρόπο διαφορετική μεταχείριση μεταξύ του εσωτερικού και του εξαγωγικού εμπορίου, έτσι ώστε να παρέχεται ειδικό πλεονέκτημα στην εσωτερική ιταλική

αγορά (βλ., συναφώς, ως προς το άρθρο 34 της Συνθήκης, ιδίως, την απόφαση της 9ης Ιουνίου 1992, C-47/90, Delhaize και Le Lion, Συλλογή 1992, σ. I-3669, σκέψη 12).

- 26 Η Ιταλική Κυβέρνηση ισχυρίζεται εντούτοις ότι από την προμνησθείσα απόφαση ΕΡΤ προκύπτει ότι, οσάκις η εμπορία κάποιου αγαθού συνδέεται στενά με παροχή υπηρεσιών, όπως συμβαίνει με το ηλεκτρικό ρεύμα, δεν αρκεί, προκειμένου να αποδειχθεί παράβαση των κανόνων της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων εν γένει και ειδικότερα του άρθρου 37, να γίνει επίκληση των έμμεσων ή πιθανών εμποδίων στο ενδοκοινοτικό εμπόριο, αλλά πρέπει να αποδειχθεί η ύπαρξη πραγματικού εμποδίου και επομένως η πραγματική δυσμενής διάκριση που υφίσταται το εισαγόμενο προϊόν σε σχέση με το εγχώριο.
- 27 Στο πλαίσιο αυτό, η Ιταλική Κυβέρνηση υπογραμμίζει ότι οι εισαγωγές ηλεκτρικού ρεύματος στην Ιταλία αυξήθηκαν σταθερά κατά τα τελευταία έτη και ότι η Ιταλία είναι σήμερα ο μεγαλύτερος εισαγωγέας ηλεκτρικού ρεύματος της Ευρωπαϊκής Ενώσεως.
- 28 Η Ιταλική Κυβέρνηση προσθέτει ότι το Δικαστήριο, κρίνοντας, με την απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 1993, C-267/91 και C-268/91, Keck και Mithouard (Συλλογή 1993, σ. I-6097, σκέψη 16), ότι δεν είναι ικανή να εμποδίσει άμεσα ή έμμεσα, πραγματικά ή δυνητικά το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών, υπό την έννοια της νομολογίας Dassonville (απόφαση της 11ης Ιουλίου 1974, 8/74, Συλλογή τόμος 1974, σ. 411), η εφαρμογή σε προϊόντα προελεύσεως άλλων κρατών μελών εθνικών διατάξεων που περιορίζουν ή απαγορεύουν ορισμένους τρόπους πωλήσεως, εφόσον ιδίως επηρεάζουν κατά τον ίδιο τρόπο, νομικά και πραγματικά, την εμπορία των εγχωρίων προϊόντων και των προϊόντων προελεύσεως άλλων κρατών μελών, γενίκευσε την απορρέουσα από την προμνησθείσα απόφαση ΕΡΤ αρχή, οπότε τα αποκλειστικά δικαιώματα εισαγωγής και εξαγωγής της ENEL δεν μπορεί να αντίκεινται προς τις διατάξεις της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων εκτός αν έχουν ως σκοπό να επιτρέψουν στην ENEL να θέσει ελεύθερα σε εφαρμογή διάκριση, ως προς τη χρήση τους, μεταξύ του παραγομένου στην Ιταλία και του παραγομένου στα άλλα κράτη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως ηλεκτρικού ρεύματος, υπέρ του πρώτου.

- 29 Είναι αλήθεια ότι με την προμνησθείσα απόφαση ΕΡΤ το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι διατάξεις της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων δεν απαγορεύουν τη χορήγηση αποκλειστικών δικαιωμάτων σε μία μόνον επιχείρηση, στον τομέα των μεταδόσεων τηλεοπτικών μηνυμάτων, και την προς τούτο παραχώρηση του αποκλειστικού προνομίου εισαγωγής, εκμισθώσεως ή διανομής των υλικών και προϊόντων που είναι αναγκαία για τη μετάδοση, εφόσον δεν προκύπτει διάκριση μεταξύ εγχωρίων και εισαγομένων προϊόντων εις βάρος των δευτέρων.
- 30 Εντούτοις, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 65 των προτάσεών του, οι επίμαχες στην προμνησθείσα υπόθεση ΕΡΤ εισαγωγές εμπορευμάτων προορίζονταν αποκλειστικά για τον κάτοχο μονοπωλίου παροχών υπηρεσιών το οποίο, αυτό καθαυτό, δεν προσέκρουε στο κοινοτικό δίκαιο, ενώ στην προκειμένη περίπτωση το εισαγόμενο από τον κάτοχο αποκλειστικών δικαιωμάτων ηλεκτρικό ρεύμα δεν προορίζεται αποκλειστικά για την κατανάλωσή του, αλλά για την κατανάλωση του συνόλου των επιχειρήσεων και των καταναλωτών του οικείου κράτους μέλους.
- 31 Επίσης, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η προμνησθείσα απόφαση Keck και Mithouard αφορά μόνον εθνικές διατάξεις που περιορίζουν ή απαγορεύουν ορισμένους τρόπους πώλησεως και όχι εθνικές νομοθεσίες που έχουν ως αντικείμενο τη ρύθμιση του εμπορίου αγαθών μεταξύ των κρατών μελών (σκέψη 12 της αποφάσεως) ή οι οποίες αφορούν τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν τα εν λόγω εμπορεύματα (σκέψη 15 της αποφάσεως).
- 32 Τέλος, το ότι ο όγκος του εμπορίου αυξήθηκε σταθερά κατά τα τελευταία έτη δεν είναι ικανό να αποδυναμώσει τις διαπιστώσεις που περιέχονται στις σκέψεις 23 έως 25 της παρούσας αποφάσεως, σύμφωνα με τις οποίες η ύπαρξη σε κράτος μέλος αποκλειστικών δικαιωμάτων εισαγωγής και εξαγωγής συνεπάγεται δυσμενείς διακρίσεις έναντι των εγκατεστημένων σε άλλα κράτη μέλη εξαγωγέων και εισαγωγέων αντίστοιχα, εφόσον το εμπόριο αυτό αποτελεί αποκλειστική υπόθεση του κατόχου των δικαιωμάτων αυτών και όλοι οι επιχειρηματίες των άλλων κρατών μελών αποκλείονται άνευ ετέρου από τις απευθείας εισαγωγές και εξαγωγές και τους αφαιρείται το δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής των πελατών ή των προμηθευτών τους στο κράτος μέλος εντός του οποίου είναι αυτός εγκατεστημένος.

Επί των άρθρων 30, 34 και 36 της Συνθήκης

- 33 Δοθέντος ότι τα επίδικα αποκλειστικά δικαιώματα εισαγωγής και εξαγωγής αντίκεινται προς το άρθρο 37 της Συνθήκης, δεν χρειάζεται να εξεταστεί αν αντίκεινται προς τα άρθρα 30 και 34 ούτε, κατά συνέπεια, αν ενδεχομένως μπορούν να δικαιολογηθούν βάσει του άρθρου 36 της Συνθήκης.
- 34 Εντούτοις, πρέπει επιπλέον να εξεταστεί αν τα επίδικα αποκλειστικά δικαιώματα μπορούν να δικαιολογηθούν, όπως ισχυρίζεται η Ιταλική Κυβέρνηση, βάσει του άρθρου 90, παράγραφος 2, της Συνθήκης ή των άρθρων της 130 Α και 130 Β.

Ως προς τους αντλούμενους από το άρθρο 90, παράγραφος 2, της Συνθήκης δικαιολογητικούς λόγους

- 35 Η Επιτροπή ισχυρίζεται κυρίως ότι δεν μπορεί να γίνει επίκληση του άρθρου 90, παράγραφος 2, της Συνθήκης για να δικαιολογηθούν κρατικά μέτρα που αντίκεινται προς τους κανόνες της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, μεταξύ των οποίων το άρθρο 37.
- 36 Επικουρικώς, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι, βάσει της νομολογίας του Δικαστηρίου, για να ισχύσει η παρέκκλιση του άρθρου 90, παράγραφος 2, δεν αρκεί το ότι ένα κράτος μέλος ανέθεσε σε μία επιχείρηση τη διαχείριση υπηρεσίας γενικού οικονομικού συμφέροντος, αλλά πρέπει επιπλέον η εφαρμογή των κανόνων της Συνθήκης να εμποδίζει την εκπλήρωση της ανατεθείσας στην επιχείρηση αυτή ιδιαίτερης αποστολής και να μη διακυβεύονται τα συμφέροντα της Κοινότητας (απόφαση της 10ης Δεκεμβρίου 1991, C-179/90, *Merci convenzionali porto di Genova*, Συλλογή 1991, σ. I-5889, σκέψη 26). Η Επιτροπή προσθέτει ότι από τις αποφάσεις της 19ης Μαΐου 1993, C-320/91, *Corbeau* (Συλλογή 1993, σ. I-2533, σκέψεις 14 και 16), και την προμνησθείσα απόφαση *Almelo* κ.λπ. (σκέψη 49) προκύπτει ότι, για να μπορούν να δικαιολογηθούν βάσει του άρθρου 90, παράγραφος 2, της Συνθήκης οι περιορισμοί του ανταγωνισμού που ενέχει η παραχώρηση αποκλειστικών δικαιωμάτων σε επιχειρήσεις επιφορτισμένες με αποστολή γενικού οικονομι-

κού συμφέροντος, πρέπει να είναι αναγκαίοι προκειμένου να διασφαλιστεί η εκπλήρωση της ανατεθείσας στις επιχειρήσεις αυτές ειδικής αποστολής και ειδικότερα προκειμένου να τους δοθεί η δυνατότητα να λειτουργούν υπό οικονομικώς αποδεκτούς όρους.

- 37 Κατ' αρχάς, πρέπει να εξεταστεί το κύριο επιχείρημα που προβάλλει η Επιτροπή, σύμφωνα με το οποίο δεν μπορεί να γίνει επίκληση του άρθρου 90, παράγραφος 2, της Συνθήκης προκειμένου να δικαιολογηθούν κρατικά μέτρα ασυμβίβαστα προς τους κανόνες της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων.

Ως προς την εφαρμογή του άρθρου 90, παράγραφος 2, της Συνθήκης σε κρατικά μέτρα αντίθετα προς τους κανόνες της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων

- 38 Το άρθρο 90, παράγραφος 1, της Συνθήκης απαγορεύει γενικώς στα κράτη μέλη, όσον αφορά τις δημόσιες επιχειρήσεις και τις επιχειρήσεις στις οποίες αυτά χορηγούν ειδικά ή αποκλειστικά δικαιώματα, να θεσπίζουν ή να διατηρούν μέτρα αντίθετα προς τους κανόνες της Συνθήκης ΕΚ, ιδίως προς τους προβλεπομένους στα άρθρα 6 και 85 έως 94 κανόνες. Η διάταξη αυτή συνεπάγεται κατ' ανάγκην ότι τα κράτη μέλη μπορούν να χορηγούν σε ορισμένες επιχειρήσεις αποκλειστικά δικαιώματα και να τους παραχωρούν κατ' αυτόν τον τρόπο μονοπώλιο.

- 39 Το άρθρο 90, παράγραφος 2, προβλέπει ότι οι επιφορτισμένες με τη διαχείριση υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος επιχειρήσεις υπόκεινται στους κανόνες της Συνθήκης, ιδίως στους κανόνες ανταγωνισμού, κατά το μέτρο που η εφαρμογή των κανόνων αυτών δεν εμποδίζει νομικά ή πραγματικά την εκπλήρωση της ιδιαίτερης αποστολής που τους έχει ανατεθεί, με την επιφύλαξη ωστόσο ότι η ανάπτυξη του εμπορίου δεν πρέπει να επηρεάζεται σε βαθμό ο οποίος θα αντέκειτο προς το συμφέρον της Κοινότητας.

- 40 Με την απόφαση της 6ης Ιουλίου 1982, 188/80, 189/80 και 190/80, Γαλλία, Ιταλία και Ηνωμένο Βασίλειο κατά Επιτροπής (Συλλογή 1982, σ. 2545, σκέψη 12), το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι το άρθρο 90 αφορά μόνον τις επιχειρήσεις για τη συμπεριφορά των οποίων τα κράτη οφείλουν να αναλάβουν ιδιαίτερη ευθύνη λόγω της επιρροής που δύνανται να ασκούν ως προς τη συμπεριφορά αυτή και ότι η διάταξη αυτή, αφενός, υπογραμμίζει ότι οι εν λόγω επιχειρήσεις, με την επιφύλαξη των διευκρινίσεων που δίδονται στην παράγραφο 2, υπόκεινται στο σύνολο των κανόνων της Συνθήκης και, αφετέρου, επιτάσσει στα κράτη μέλη να τηρούν τους κανόνες αυτούς στις σχέσεις τους με τις επιχειρήσεις αυτές.
- 41 Ενόψει των διαπιστώσεων αυτών, το άρθρο 90, παράγραφος 1, πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι αποσκοπεί στο να μην επιτρέψει στα κράτη μέλη να μετέρχονται των σχέσεών τους με τις επιχειρήσεις αυτές για να καταστρατηγήσουν τις απαγορεύσεις άλλων κανόνων της Συνθήκης που απευθύνονται απευθείας σε αυτά, όπως οι κανόνες των άρθρων 30, 34 και 37, υποχρεώνοντας ή οδηγώντας τις επιχειρήσεις αυτές στην υιοθέτηση συμπεριφοράς η οποία, αν επρόκειτο για κράτη μέλη, θα ήταν αντίθετη προς τους προαναφερθέντες κανόνες.
- 42 Στο πλαίσιο αυτό, η παράγραφος 2 της διατάξεως αυτής καθορίζει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι επιφορτισμένες με τη διαχείριση υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος επιχειρήσεις μπορούν κατ' εξαίρεση να μην υπόκεινται στους κανόνες της Συνθήκης.
- 43 Από τον συνδυασμό των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 90, όπως το περιεχόμενό τους καθορίστηκε ανωτέρω, προκύπτει ότι μπορεί να γίνει επίκληση της παραγράφου 2 προκειμένου να δικαιολογηθεί η παραχώρηση, από κράτος μέλος, σε επιχείρηση επιφορτισμένη με τη διαχείριση υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος, αποκλειστικών δικαιωμάτων τα οποία αντίκεινται ιδίως προς το άρθρο 37 της Συνθήκης, στο μέτρο που η εκπλήρωση της ιδιαίτερης αποστολής που της έχει ανατεθεί μπορεί να διασφαλιστεί μόνο με την παραχώρηση τέτοιων δικαιωμάτων και εφόσον η ανάπτυξη του εμπορίου δεν επηρεάζεται σε βαθμό ο οποίος αντίκειται προς το συμφέρον της Κοινότητας.
- 44 Υπ' αυτές τις συνθήκες, πρέπει επίσης να εξεταστεί αν, όπως υποστηρίζει επικουρικώς η Επιτροπή, πληρούνται εν προκειμένω οι προϋποθέσεις αυτές.

Ως προς την αναγκαιότητα των αποκλειστικών δικαιωμάτων εισαγωγής και εξαγωγής της ENEL

- 45 Συναφώς, πρέπει να τονιστεί ότι, με το έγγραφο οχλήσεως, η Επιτροπή διαβεβαίωσε ότι η Ιταλική Δημοκρατία δεν μπορούσε πλέον να διατηρήσει, έναντι των άλλων κρατών μελών, αποκλειστικά δικαιώματα εισαγωγής και εξαγωγής στον τομέα του ηλεκτρικού ρεύματος, τα οποία ήσαν, κατά τη γνώμη της, ασυμβίβαστα προς τα άρθρα 30, 34 και 37 της Συνθήκης.
- 46 Με την απάντησή της, η Ιταλική Κυβέρνηση παρέθεσε λεπτομερή περιγραφή του εθνικού τομέα ηλεκτρικής ενέργειας, με τη μορφή που είχε πριν από την έκδοση του νόμου του 1962, και υπενθύμισε ειδικότερα ότι, κατά τις διατάξεις του, η ανατεθείσα στην ENEL αποστολή συνίσταται ιδίως στην «εξασφάλιση, με το ελάχιστο διαχειριστικό κόστος, της παροχής ηλεκτρικής ενέργειας προσαρμοσμένης, ως προς την ποσότητα και την τιμή της, στις απαιτήσεις της ισόρροπης οικονομικής ανάπτυξης της χώρας». Η Ιταλική Κυβέρνηση προέβαλε επίσης ορισμένα επιχειρήματα, τόσο οικονομικά όσο και νομικά, που δικαιολογούν τη διατήρηση των επιδικών αποκλειστικών δικαιωμάτων βάσει ιδίως του άρθρου 90, παράγραφος 2, της Συνθήκης. Ειδικότερα, υποστήριξε ότι η κατάργηση των δικαιωμάτων αυτών θα είχε ως αναπόφευκτη συνέπεια να εμποδίσει την ανατεθείσα στην ENEL ιδιαίτερη αποστολή, όπως την είχε περιγράψει.
- 47 Με την αιτιολογημένη γνώμη της, η Επιτροπή δεν υπεισήλθε σε διάλογο σε επίπεδο οικονομικό, αλλά ενέκυψε μάλλον σε νομικές σκέψεις σύμφωνα με τις οποίες ενέμεινε στην άποψή της να θεωρεί ότι η διατήρηση των επιδικών αποκλειστικών δικαιωμάτων ήταν ασυμβίβαστη προς τα άρθρα 30, 34 και 37 της Συνθήκης. Ως προς το άρθρο 90, παράγραφος 2, αρκέστηκε στο να βεβαιώσει ότι η διάταξη αυτή δεν έχει εφαρμογή σε κρατικά μέτρα που αντίκεινται προς τα άρθρα αυτά.
- 48 Με τις παρατηρήσεις της επί της αιτιολογημένης γνώμης, η Ιταλική Κυβέρνηση επέστησε ιδίως την προσοχή στις συνέπειες της θέσεως της Επιτροπής η οποία, αμφισβητώντας ορισμένες μεθόδους οργάνωσης του ιταλικού τομέα ηλεκτρικής ενέργειας, θα έπληττε ένα σύστημα οργάνωσης που ικανοποιεί τους στόχους της εθνικής ενεργειακής πολιτικής, καθ' ον χρόνο καμιά κοινοτική πολιτική δεν είναι ικανή, στο παρόν στάδιο, να την αντικαταστήσει.

- 49 Η Ιταλική Κυβέρνηση ενέμεινε επίσης στην ανάγκη να ληφθεί υπόψη, κατά την αξιολογική εξέταση των επιμέρους πλευρών αυτού του συστήματος οργάνωσης που συνιστούν τα αποκλειστικά δικαιώματα εισαγωγής και εξαγωγής, η ιδιαίτερη κατάσταση κάθε κράτους μέλους.
- 50 Μολονότι, με τις παρατηρήσεις αυτές, η Ιταλική Κυβέρνηση επιβεβαίωσε εξάλλου ότι ενέμεινε στη θέση της ως προς την προσαπτομένη παράβαση, η Επιτροπή συνέχισε να περιορίζεται, με το δικόγραφο της προσφυγής της, όπως προκύπτει από τις σκέψεις 35 και 36 της παρούσας αποφάσεως, στο να υπενθυμίζει, αφενός, την κύρια θέση της ως προς τη μη εφαρμογή του άρθρου 90, παράγραφος 2, της Συνθήκης σε κρατικά μέτρα που αντίκεινται προς τους κανόνες της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και, αφετέρου, τις προμνησθείσες αποφάσεις *Merci convenzionali porto di Genova*, *Corbeau* και *Almelo* κ.λπ., χωρίς ωστόσο να εξετάσει την *in concreto* εφαρμογή τους στην προκειμένη περίπτωση.
- 51 Ενώπιον του Δικαστηρίου, η Ιταλική Κυβέρνηση επανέλαβε, κατ' ουσίαν, τις απόψεις που είχε προβάλει κατά τη διάρκεια της προ της ασκήσεως της προσφυγής διοικητικής διαδικασίας και ιδίως τη βεβαιότητά της ότι η κατάργηση των αποκλειστικών δικαιωμάτων εισαγωγής και εξαγωγής της ENEL θα την εμπόδιζε να εκπληρώσει την υποχρέωσή της να παρέχει ενέργεια με μειωμένο κόστος και τιμή προκειμένου να εξασφαλιστεί η ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Συναφώς, υποστήριξε ότι, σε περίπτωση καταργήσεως των εν λόγω δικαιωμάτων, οι περισσότεροι μεγάλοι καταναλωτές, οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι στις περιοχές της βόρειας Ιταλίας, κοντά στα σύνορα, θα στρέφονταν για τον εφοδιασμό τους σε αλλοδαπούς προμηθευτές, στερώντας έτσι από την ENEL την κύρια πηγή αντισταθμίσεως του κόστους διανομής ηλεκτρικού ρεύματος και προκαλώντας έτσι αύξηση της μέσης τιμής του ηλεκτρικού ρεύματος πράγμα που θα έπληττε τους καταναλωτές οι οποίοι, είτε λόγω της χαμηλής καταναλώσεώς τους είτε λόγω του ότι είναι εγκατεστημένοι στις περιοχές της κεντρικής και μεσημβρινής Ιταλίας στις οποίες η πρόσβαση σε αλλοδαπούς προμηθευτές είναι αδύνατη ή οικονομικώς ασύμφορη, δεν έχουν άλλη λύση από το να προμηθεύονται ηλεκτρικό ρεύμα από την ENEL.
- 52 Παρά την επιχειρηματολογία αυτή, η Επιτροπή, με το υπόμνημά της απαντήσεως, υπενθύμισε απλώς τις παρατιθέμενες στο δικόγραφο της προσφυγής νομικές απόψεις και δήλωσε, κατά τα λοιπά, ότι ο φόβος απλώς και μόνο μήπως η μαζική στροφή των βιομηχανικών καταναλωτών στην αγορά ηλεκ-

τρικού ρεύματος από την αλλοδαπή στερήσει την ENEL από τους πιο ενδιαφέροντες πελάτες της ουδόλως δικαιολογεί το συμπέρασμα ότι η ανατεθείσα στην ENEL αποστολή εξισορροπήσεως ενδέχεται να τεθεί σε κίνδυνο, δοθέντος ότι η Ιταλική Κυβέρνηση δεν απέδειξε ότι δεν υφίστανται άλλα μέτρα οικονομικού χαρακτήρα, λιγότερο περιοριστικά, όπως οι ενισχύσεις σε μειονεκτούντες καταναλωτές ή εθνικά κεφάλαια υποστηρίξεως, τα οποία θα επιτύγχαναν το ίδιο αποτέλεσμα τηρουμένων των επιταγών της Συνθήκης.

- 53 Εντούτοις, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η Επιτροπή, απαριθμώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, με γενικούς όρους, ορισμένα μέσα αντί των επίδικων δικαιωμάτων, δεν έλαβε υπόψη της ούτε τις τονισθείσες από την Ιταλική Κυβέρνηση ιδιαιτερότητες του εθνικού συστήματος παροχής ηλεκτρικού ρεύματος (ιδίως τις απαιτήσεις που απορρέουν από τη γεωγραφική διάπλαση της χώρας) ούτε εξέτασε συγκεκριμένα αν τα μέσα αυτά θα παρείχαν στην ENEL τη δυνατότητα να εκπληρώσει, υπό οικονομικώς αποδεκτούς όρους, την αποστολή γενικού οικονομικού συμφέροντος με την οποία είναι επιφορτισμένη.
- 54 Μολονότι είναι αλήθεια ότι στο κράτος μέλος που επικαλείται το άρθρο 90, παράγραφος 2, απόκειται να αποδείξει ότι πληρούνται οι προβλεπόμενες από τη διάταξη αυτή προϋποθέσεις, το βάρος αποδείξεως δεν μπορεί να εκκνείται μέχρι του σημείου να απαιτείται από αυτό το κράτος μέλος, οσάκις εκθέτει εμπεριστατωμένα τους λόγους για τους οποίους, σε περίπτωση καταργήσεως των προσαπτομένων μέτρων, η εκπλήρωση, υπό οικονομικώς αποδεκτούς όρους, της αποστολής γενικού οικονομικού συμφέροντος με την οποία είναι επιφορτισμένη μια επιχείρηση, κατά τη γνώμη του, θα ετίθετο σε κίνδυνο, να προχωρήσει περαιτέρω προκειμένου να αποδείξει, κατά τρόπο θετικό, ότι κανένα άλλο νοητό, εξ υποθετικού ορισμού, μέτρο δεν μπορεί να εξασφαλίσει την εκπλήρωση της προαναφερθείσας αποστολής υπό τους αυτούς όρους.
- 55 Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της διαδικασίας αναγνώρισεως παραβάσεως κράτους μέλους δυνάμει του άρθρου 169 της Συνθήκης, στην Επιτροπή απόκειται να αποδείξει την ύπαρξη της προβαλλομένης παραβάσεως και να προσκομίσει στο Δικαστήριο τα στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου αυτό να διαπιστώσει την ύπαρξη της παραβάσεως αυτής (βλ. απόφαση της 25ης Μαΐου 1982, 96/81, Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, Συλλογή 1982, σ. 1791, σκέψη 6).

- 56 Συναφώς, πρέπει να υπομνηστεί ότι σκοπός της προ της ασκήσεως της προσφυγής διοικητικής διαδικασίας, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 169 της Συνθήκης, είναι να παράσχει στο κράτος μέλος τη δυνατότητα να συμμορφωθεί οικειοθελώς προς τις επιταγές της Συνθήκης ή, ενδεχομένως, να του δώσει την ευκαιρία να δικαιολογήσει τη θέση του (βλ., ομοίως, απόφαση της 18ης Μαρτίου 1986, 85/85, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλογή 1986, σ. 1149, σκέψη 11). Αυτό ακριβώς έπραξε η Ιταλική Κυβέρνηση επικαλούμενη, ήδη με την απάντησή της στο έγγραφο οχλήσεως της Επιτροπής, ορισμένα επιχειρήματα ικανά να δικαιολογήσουν τη διατήρηση των επίδικων αποκλειστικών δικαιωμάτων βάσει, ιδίως, του άρθρου 90, παράγραφος 2, της Συνθήκης.
- 57 Η αιτιολογημένη γνώμη πρέπει να περιέχει συνεκτική και λεπτομερή έκθεση των λόγων που δημιούργησαν στην Επιτροπή την πεποίθηση ότι το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος παρέβη μία από τις υποχρεώσεις που υπέχει δυνάμει της Συνθήκης (βλ., ιδίως, την απόφαση της 17ης Σεπτεμβρίου 1996, C-289/94, Επιτροπή κατά Ιταλίας, Συλλογή 1996, σ. I-4405, σκέψη 16). Εν προκειμένω, οι λόγοι που προβάλλει συναφώς η Επιτροπή ήταν κυρίως νομικές απόψεις σύμφωνα με τις οποίες οι προβαλλόμενοι από την Ιταλική Κυβέρνηση δικαιολογητικοί λόγοι δεν ήταν κρίσιμοι.
- 58 Αντικείμενο του ενδεχομένου δικογράφου της προσφυγής της Επιτροπής είναι να διευκρινίσει, σε συνάρτηση με την προ της ασκήσεως της προσφυγής διοικητική διαδικασία, τις αιτιάσεις επί των οποίων η Επιτροπή καλεί το Δικαστήριο να αποφανθεί καθώς και, κατά τρόπο τουλάχιστον συνοπτικό, τα νομικά και πραγματικά στοιχεία επί των οποίων στηρίζονται οι αιτιάσεις αυτές (βλ., ιδίως, την προμνησθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Ελλάδος, σκέψη 28). Εν προκειμένω, η Επιτροπή περιορίστηκε κυρίως σε αμιγώς νομική επιχειρηματολογία.
- 59 Μετά τον ανωτέρω προσδιορισμό του πλαισίου της διαφοράς, το Δικαστήριο πρέπει να αποφανθεί ως προς το βάσιμο των νομικών λόγων που προέβαλε η Επιτροπή. Βεβαίως, δεν απόκειται στο Δικαστήριο, με βάση παρατηρήσεις γενικού χαρακτήρα που διατυπώνονται κατά το στάδιο του υπομνήματος απαντήσεως, να προβεί σε εξέταση, συνεπαγόμενη κατ' ανάγκην εκτίμηση οικονομικών, χρηματοοικονομικών και κοινωνικών στοιχείων, των μέτρων που θα μπορούσε να λάβει ένα κράτος μέλος προκειμένου να εξασφαλίσει την παροχή ηλεκτρικού ρεύματος εντός της εθνικής του επικράτειας με κόστος και τιμές ικανά να εξασφαλίσουν την ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

- 60 Ενόψει των ανωτέρω και, ιδίως, του ότι το Δικαστήριο δεν δέχθηκε τη νομική προσέγγιση επί της οποίας στηρίζονταν τόσο η αιτιολογημένη γνώμη όσο και η προσφυγή της Επιτροπής, το Δικαστήριο δεν είναι σε θέση, στο πλαίσιο της παρούσας υποθέσεως, να εξετάσει το ζήτημα αν η Ιταλική Δημοκρατία, διατηρώντας τα αποκλειστικά δικαιώματα εισαγωγής και εξαγωγής της ENEL, υπερέβη πράγματι τα όρια του αναγκαίου προκειμένου να δοθεί στον οργανισμό αυτόν η δυνατότητα να εκπληρώσει, υπό οικονομικώς αποδεκτούς όρους, την αποστολή γενικού οικονομικού συμφέροντος που του έχει ανατεθεί.
- 61 Πάντως, πρέπει να υπομνηστεί ότι, για να μην υπόκεινται τα αποκλειστικά δικαιώματα εισαγωγής και εξαγωγής της ENEL στην εφαρμογή των κανόνων της Συνθήκης βάσει του άρθρου της 90, παράγραφος 2, απαιτείται επιπλέον να μην επηρεάζεται η ανάπτυξη του εμπορίου σε βαθμό ο οποίος θα αντέκειτο προς το συμφέρον της Κοινότητας.

Ως προς το αν επηρεάζεται η ανάπτυξη του ενδοκοινοτικού εμπορίου

- 62 Όπως προκύπτει από τη σκέψη 27 της παρούσας αποφάσεως, η Ιταλική Κυβέρνηση εξήγησε, με το υπόμνημά της αντικρούσεως, ότι οι εισαγωγές ηλεκτρικού ρεύματος στην Ιταλία αυξήθηκαν σταθερά κατά τα τελευταία έτη και ότι η Ιταλία είναι σήμερα ο μεγαλύτερος εισαγωγέας ηλεκτρικού ρεύματος της Ευρωπαϊκής Ενώσεως. Κατ' αυτόν τον τρόπο διευκρίνισε, χωρίς να αντικρούσει από την Επιτροπή, ότι οι εισαγωγές ηλεκτρικού ρεύματος αυξήθηκαν, το 1993, κατά 11,6 % σε σχέση με το 1992, φθάνοντας σχεδόν σε 40 δισεκατομμύρια kWh, ήτοι το ισοδύναμο της συνολικής παραγωγής της Αυστρίας.
- 63 Η Επιτροπή αρκέστηκε να υπενθυμίσει ότι, για να μην υπόκεινται ορισμένα μέτρα στην εφαρμογή των κανόνων της Συνθήκης βάσει του άρθρου 90, παράγραφος 2, η εφαρμογή αυτή δεν πρέπει μόνο να εμποδίζει άμεσα ή έμμεσα την εκπλήρωση της ανατεθείσας ιδιαίτερης αποστολής, αλλά και να μην επηρεάζεται το συμφέρον της Κοινότητας, χωρίς ωστόσο να παράσχει οποιαδήποτε εξήγηση προς απόδειξη του ότι, εξαιτίας των αποκλειστικών

δικαιωμάτων εισαγωγής και εξαγωγής της ENEL, το ενδοκοινοτικό εμπόριο ηλεκτρικού ρεύματος αναπτύχθηκε και εξακολουθεί να αναπτύσσεται σε βαθμό που αντίκειται προς το συμφέρον της Κοινότητας.

- 64 Στην προκειμένη περίπτωση, η Επιτροπή όφειλε να προβεί στην απόδειξη αυτή.
- 65 Συγκεκριμένα, ενόψει των εξηγήσεων της Ιταλικής Κυβερνήσεως, στην Επιτροπή απέκειτο, προκειμένου να αποδείξει την ύπαρξη της προβαλλομένης παραβάσεως, να ορίσει, υπό τον έλεγχο του Δικαστηρίου, το συμφέρον της Κοινότητας σε σχέση με το οποίο πρέπει να αξιολογηθεί η ανάπτυξη των συναλλαγών. Συναφώς, πρέπει να υπομνηστεί ότι το άρθρο 90, παράγραφος 3, της Συνθήκης αναθέτει ρητά στην Επιτροπή να μεριμνά για την εφαρμογή του εν λόγω άρθρου και να απευθύνει στα κράτη μέλη, αν παρίσταται ανάγκη, τις κατάλληλες οδηγίες ή αποφάσεις.
- 66 Στην προκειμένη περίπτωση, ο ορισμός αυτός επιβαλλόταν, καθόσον μάλιστα η μόνη κοινοτική πράξη που έχει άμεση σχέση με τις συναλλαγές ηλεκτρικού ρεύματος, ήτοι η οδηγία 90/547/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 29ης Οκτωβρίου 1990, για τη διαμετακόμιση ηλεκτρικής ενέργειας μέσω των μεγάλων δικτύων (ΕΕ L 313, σ. 30), διαπιστώνει ρητά, στην έκτη αιτιολογική της σκέψη, ότι υπάρχει μεταξύ των μεγάλων ηλεκτρικών δικτύων υψηλής τάσεως των ευρωπαϊκών χωρών εμπόριο ηλεκτρικής ενέργειας του οποίου η σημασία αυξάνεται από έτος σε έτος.
- 67 Δοθέντος ότι η Επιτροπή ρητώς αναφέρει ότι η προσφυγή της αφορά μόνον τα αποκλειστικά δικαιώματα εισαγωγής και εξαγωγής και όχι άλλα υφιστάμενα δικαιώματα ιδίως στον τομέα της μεταφοράς και της διανομής, σ' αυτήν απέκειτο επομένως να αποδείξει ειδικότερα πώς, ελλείψει κοινής πολιτικής

στον οικείο τομέα, η ανάπτυξη των απευθείας συναλλαγών μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών, παράλληλα με την ανάπτυξη του εμπορίου μεταξύ μεγάλων δικτύων, θα ήταν δυνατή καθόσον ιδίως δεν υπάρχει δικαίωμα προσβάσεως αυτών των παραγωγών και καταναλωτών στα δίκτυα μεταφοράς και διανομής.

- 68 Από το σύνολο των σκέψεων αυτών προκύπτει ότι η προσφυγή της Επιτροπής πρέπει να απορριφθεί, χωρίς να χρειάζεται να εξεταστούν τα επιχειρήματα που η Ιταλική Κυβέρνηση αντλεί από τα άρθρα 130 Α και 130 Β της Συνθήκης.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 69 Κατά το άρθρο 69, παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας, ο ηττηθείς διάδικος καταδικάζεται στα δικαστικά έξοδα, εφόσον υπήρχε σχετικό αίτημα του αντιδίκου. Δεδομένου ότι η Επιτροπή ηττήθηκε, πρέπει να καταδικαστεί στα δικαστικά έξοδα. Κατά το άρθρο 69, παράγραφος 4, του κανονισμού αυτού, τα κράτη μέλη και τα κοινοτικά όργανα που παρενέβησαν στη δίκη φέρουν τα δικαστικά τους έξοδα.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

αποφασίζει:

1) Απορρίπτει την προσφυγή.

2) Καταδικάζει την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στα δικαστικά έξοδα.

3) Το Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και Βόρειας Ιρλανδίας, η Γαλλική Δημοκρατία και η Ιρλανδία, που άσκησαν παρέμβαση, φέρουν τα δικαστικά τους έξοδα.

Rodríguez Iglesias   Gulmann   Ragnemalm   Wathelet

Mancini   Moitinho de Almeida   Karpeyn   Murray

Edward   Puissochet   Hirsch   Jann   Sevón

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 23 Οκτωβρίου 1997.

Ο Γραμματέας

Ο Πρόεδρος

R. Grass

G. C. Rodríguez Iglesias